

ნაირა ვარდმანიძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
დოქტორანტი

(+995) 557 58 86 54; naira.vardmanidze2505@gmail.com

"მუჰაჯირი" და მუჰაჯირობის ფრაგმენტები მე-19 საუკუნიდან

Naira Vardmanidze

Batumi Shota Rustaveli State University,

PhD student

(+995) 557 58 86 54; naira.vardmanidze2505@gmail.com

"Muhajir" and Fragments of Muhajirism from the 19th Century

ანოტაცია: ჯემალ ჯაყელის რომანი „მუჰაჯირი“ მოგვითხრობს ოსმალეთის ტერიტორიაზე. ქართველების იძულებითი გადასახლების შესახებ. მუჰაჯირობა გამოწვეული იყო რუსეთის და ოსმალეთის იმპერიების პოლიტიკით, რელიგიური და ეთნიკური შევიწროებით, რაც ტრაგიკულად აისახა მოსახლეობის ყოფაზე, ფსიქოლოგიურ მდგომარეობასა და კულტურულ იდენტობაზე. შავი ზღვა არის მიგრაციათა პროცესის ძირითადი სივრცე. ავტორი ხაზს უსვამს მგზავრობის სიმძიმეს, ეპიდემიებს, შიმშილს და სიკვდილს, რაც მუჰაჯირობის ტრაგიკულ ნარატივს ქმნის.

რომანმა, პერსონაჟების ცხოვრების ტრაგიკული ისტორიების მეშვეობით, აჩვენა ადამიანური სიძლიერე, მამულიშვილობისა და ეროვნული ღირებულებების დაცვა სიძნელეებისა და უცხო გარემოს წინაშე. ტექსტი მკითხველს აძლევს საშუალებას, დაინახოს ისტორიული მოვლენა სხვადასხვა პერსპექტივიდან და აღიქვას

მუჰაჯირობა არა მხოლოდ ისტორიული, არამედ მუდმივი კოლექტიური მეხსიერების მოვლენად. მუჰაჯირობის ეპოქა აღბეჭდილია ქართულ ლიტერატურაში, როგორც საბჭოთა ეპოქის, ასევე პოსტსაბჭოთა პერიოდის ტექსტებში და შესაბამისად, მათში თვალსაჩინოა ეპოქათა კვალიც.

საკვანძო სიტყვები: მუჰაჯირობა, ჯემალ ჯაყელი, შავი ზღვა, გადასახლება, ქართული ლიტერატურა, ეროვნული იდენტობა, ისტორიული ტრაგედია, მიგრაცია, რელიგია, ფსიქოლოგიური გამოცდილება.

Annotation: Jemal Jayeli's novel "*Muhajiri*" portrays forced migration of Georgian population to the Ottoman Empire, driven by Russian and the Ottoman Empire imperials policies and religious and ethnic persecution. The Black Sea functions in the novel as both a physical and symbolic boundary, separating people from their homeland while highlighting the hardships of the journey, including disease, hunger, and death. Through the tragic experiences of its characters, the novel explores human resilience, the preservation of national identity, and the negotiation of cultural values in exile. This study examines how Muhajirism is represented in Georgian literature, particularly in Soviet and post-Soviet texts, and demonstrates how *Muhajiri* intertwines historical events with literary depiction to reflect the enduring impact of migration on collective memory and national consciousness.

Keywords: Muhajirism, Jemal Jaqeli, Black Sea, relocation, Georgian literature, national identity, historical tragedy, migration, religion, psychological experience.

მუჰაჯირობა მე-19 საუკუნეში კავკასიის ხალხების ერთ-ერთი ყველაზე ტრაგიკული ისტორიული მოვლენა იყო. ეს პროცესი შეეხო ჩვენს სამშობლოსაც, განსაკუთრებით სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს. რუსეთის და ოსმალეთის იმპერიების პოლიტიკამ და რელიგიურმა ზეწოლამ განაპირობა მილიონობით კავკასიელი მუსლიმის იძულებით გადასახლება ოსმალეთში, რაც მძიმე საცხოვრებელ პირობებთან, ეპიდემიებსა და მსხვერპლთან იყო დაკავშირებული. ტერმინი მუჰაჯირობა აღნიშნავს კავკასიის მკვიდრი მოსახლეობის ძირითადად იძულებით გადასახლებას ოსმალეთის იმპერიაში. მუჰაჯირობა გამოიწვია რუსეთ-ოსმალეთის ომებმა. კავკასიიდან ოსმალეთში გადასახლდა არაერთი ეროვნების ხალხი: უბიხები, ჩერქეზები, ნოღაელები, ჩეჩნები, ინგუშები, დაღესტნელები, აფხაზები, ქართველები. სამწუხაროდ, ორ დიდ იმპერიას შორის ბრძოლას და მათ შორის ინტერესთა კონფლიქტს ემსხვერპლა უამრავი ადამიანის სიცოცხლე. ოსმალეთის იმპერიას თავისი მიზნები ჰქონდა, ერთი მხრივ სტრატეგიულად მნიშვნელოვან ტერიტორიაზე ბატონობა და მეორე მხრივ თავისი რელიგიის გავრცელება. რუსეთის იმპერიას კი უნდოდა ამ ტერიტორიების დაპყრობა და იმპერიის საზღვრების გაფართოება. მეცხრამეტე საუკუნიდან უფრო გაღრმავდა დაპირისპირება ორ იმპერიას შორის, რაც აისახა ჩვენი ქვეყნის მდგომარეობაზეც.

არსებული პოლიტიკური და სოციალური მდგომარეობის ფონზე მოსახლეობამ მიიღო სამშობლოს დატოვების გადაწყვეტილება. ქართველი მუჰაჯირები, ძირითადად, დასახლდნენ თურქეთის შავი ზღვისა და მარმარილოს ზღვის რეგიონებში. აღნიშნული რეგიონების პროვინციათა სოფლებში დღემდე ცხოვრობენ აჭარისწყლის ხეობიდან (ქედა, ხულო, შუახევი), მაჭახლიდან,

=====

ბათუმიდან, ქობულეთიდან, კლარჯეთიდან, შავშეთიდან... წასულ მუჰაჯირთა შთამომავლები (ჩოხარაძე, 2016:35).

მუჰაჯირობის გზა მეტად მძიმე იყო — ისინი მიემგზავრებოდნენ როგორც ზღვით, ისე სახმელეთო გზებით. მათ უამრავი სირთულის გადალახვა მოუწიათ მოგზაურობისას და შემდეგ, ახალ მიწაზე დამკვიდრებისას.

როგორც აღვნიშნეთ, გადასახლების პროცესის დაჩქარება ორივე იმპერიის ინტერესებში შედიოდა. მრავალფეროვანი იყო, ზემოქმედების ხერხები და მეთოდები. შესაბამისად, მკვიდრი მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი იძულებული ხდებოდა, მიეტოვებინა საცხოვრებელი ადგილები და გადასახლებულიყო. ფაქტობრივად, მათ სხვა არჩევანს არ უტოვებდა არც რუსეთი და არც ოსმალეთი. მიგრანტები იძულებულები იყვნენ, ცხოვრება გაეგრძელებინათ უცხო მიწაზე და ის ექციათ სამუდამო სამკვიდროდ.

გადასახლების გადანყვეტილების მიღებაში ერთ-ერთი გადამწყვეტი ფაქტორი იყო რელიგია. გადასახლებათა ოსმალურ პროპაგანდაში რელიგიური თემა უნიშვნელოვანესი და მეტად მასშტაბური იყო. ბევრი დაარწმუნეს, რომ ურჯულო რუსების მმართველობის ქვეშ ყოფნა მომავალ თაობას ისლამს დააკარგვინებდა და ეს კი მათთვის ყველაზე დიდი და უპატიებელი ცოდვა იქნებოდა (ვარდმანიძე, 2013,75).

ჯემალ ჯაყელის რომანი „მუჰაჯირი“ ასახავს საზოგადოების ტრაგედიას, ფსიქოლოგიურ სირთულეებს, კულტურულ ადაპტაციას და იდენტობის ცვლილებას. ლიტერატურა საშუალებას გვაძლევს ვიხილოთ ეს ისტორიული მოვლენები არა მხოლოდ ფაქტების სახით, არამედ ადამიანთა განცდებითა და ემოციებით, რაც ხაზს უსვამს კოლექტიური მემსიერების მნიშვნელობას.

მუჰაჯირობის პროცესის ერთ-ერთი მთავარი სივრცე შავი ზღვისპირეთი იყო. სწორედ აქედან იწყებოდა ქართველთა და ჩრდილოკავკასიელთა მასობრივი გადასახლება ოსმალეთისკენ. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, განსაკუთრებით 1864 წლის შემდეგ, ზღვისპირეთის პორტები — ბათუმი, ფოთი, სოხუმი — იქცა მიგრანტთა მთავარ გასამგზავრებელ პუნქტებად. შავი ზღვა ერთდროულად ატარებდა შემდეგ სიმბოლურ დატვირთვას: ერთი მხრივ, გზა ახალ მიწაზე, უცხო კულტურულ-რელიგიურ გარემოში დასახლებისაკენ, ხოლო მეორე მხრივ — საზღვარი, რომელიც სამუდამოდ ამორებდა ადამიანებს სამშობლოსა და წინაპართა საფლავებს.

მგზავრობა ზღვით დაკავშირებული იყო მძიმე პირობებთან, ეპიდემიებთან და სიკვდილიანობასთან, რის გამოც შავი ზღვა მუჰაჯირობის ნარატივში ასოცირდება სიცოცხლისა და სიკვდილის შუალედთან. არაერთ მხატვრულ ტექსტში ზღვის გადალახვა წარმოჩენილია, როგორც გმირთა გამოცდა, ტრაგიკული გამოცდილება და უცხო მიწაზე გადასვლის გარდაუვალი ეტაპი. ამგვარად, შავი ზღვისპირეთი მუჰაჯირობის ისტორიულ და ლიტერატურულ კონტექსტში მოიაზრება არა მხოლოდ გეოგრაფიულ არეალად, არამედ სიმბოლურ სივრცედ, სადაც ერთმანეთს ეჯახება სამშობლოს დატოვების ტკივილი და გადარჩენის სურვილი. ავტორი აღწერს, თუ როგორ იქცა ზღვა ერთგვარ გარდამავალ ზღვრად სამშობლოსა და უცხოეთს, წარსულსა და მომავალს, სიცოცხლესა და სიკვდილს შორის.

რომანში ხაზგასმულია მგზავრობის სიმძიმე: ხალხი გემებზე და ნავებზე ერთმანეთს მჭიდროდ ეკვროდა, უმეტესობას აკლდა საკვები და სუთთა წყალი, სწრაფად ვრცელდებოდა ეპიდემიები,

=====

ხშირად თვითონ ზღვაც ითხოვდა მსხვერპლს. ამგვარად, ზღვა რომანში იქცა გარდაუვალი სიკვდილის ადგილადაც. ჯაყელი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ადამიანთა ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას: გმირები ზღვას უყურებენ შიშითა და სასოვნარკვეთილებით, თუმცა იმავდროულად მასში იმედსაც ხედავენ – იმედს, რომ ზღვის გაღმა მათ ელოდებათ მშვიდობა, რელიგიური თავისუფლება და უკეთესი ცხოვრება. სწორედ, ამ მიზეზით შავი ზღვა რომანში ერთდროულად ტრაგედიისა და იმედის სიმბოლოა.

ავტორი აჩვენებს, რომ შავი ზღვისპირეთი მუჰაჯირობის პროცესში იქცა ერთგვარ კარიბჭედ ისტორიულ ტრაგედიისა და იდენტობის შეცვლას შორის. „მუჰაჯირში“ ზღვა, რომელიც ბუნებრივად საზღვრის ფუნქციას ასრულებს, გადაიქცევა იმ სულიერი საზღვრის სიმბოლოდ, რომელიც სამუდამოდ აშორებს ქართველ მუჰაჯირებს სამშობლოს.

ჯემალ ჯაყელის რომანი, ძირითადად, 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომისშემდგომ მიგრაციათა ტალღებს ეხება. ამ ომის შემდეგ სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაუბრუნდა საქართველოს, მაგრამ თანამდევი უბედურება იყო, როგორც აღვნიშნეთ, მუჰაჯირობა. რომანში აღწერილია მუჰაჯირობის პროცესი, მიგრანტთა ტრაგედია და ეკლიანი გზა ოსმალეთის იმპერიამდე. რომანის მთავარი პერსონაჟები არიან პაპა აღთაგან გობრონელი, ვამეხ გობრონელი, დავით გობრონელი, მანუჩა, ნორმან ხაფიზი, მორი ალი ბეგი, დერვიშ-ფაშა. რომანი ვითარდება პაპა აღთაგანის გარშემო, რომელიც იბრძოდა იმისთვის, რომ მოსახლეობას უარი ეთქვა უცხო მიწაზე სამუდამოდ გადასახლებაზე. პაპა აღთაგანის სიტყვები ხაზს უსვამს იმას, თუ რამდენად დიდი პატრიოტები იყვნენ

და როგორ ძლიერ უყვარდათ სამშობლო მათი განსხვავებული რელიგიის მიუხედავად „დიდხანს წითლად დიოდა ჭოროხი... გადარჩენილი ბაღლები დაიზარდნენ და ისლამი ახსენეს. ის ბაღლები და ბაღლების ბაღლები ჩვენა ვართ. ხესაც თავისი ჯიში აქვს და ადამიანსაც. არ მოიწვრთვინების არწივი და არ გათეთრდების ყორანი ყოველდღიურად ათასი კანონი რომ წაუკითხო. ჩვენ... ახლა ვახსენებთ ისლამს, მაგრამ ქართველები ვართ, ყველაზე დიდი და დიდბედნიანი.“ (ჯაყელი, 1971: 34)

როგორც აღვნიშნეთ, მკვიდრი მოსახლეობის გადასახლება ორივე იმპერიას აწყობდა და შეიძლება ითქვას ამ მხრივ მათ საერთო მიზანი ჰქონდათ. რომანში მორი ალი ბეგი, ხასან ვაჭარი და სხვანი ძალას არ იშურებდნენ ხალხის დასარწმუნებლად. გადასახლების მსურველების რაოდენობა სწორედ მათი პროპაგანდის შედეგად იზრდებოდა. ამ ყველაფერს კი, მხოლოდ წოდებისთვის და ქონებისთვის აკეთებდნენ. როგორც ავტორი ამბობს, ისინი „დღისით ალაჰის სახელს ჰკოცნიან, ღამით კი შარვალს ხდიან მუხამედის მოციქულს.“ რაც აშკარას ხდის მათ ბოროტ ზრახვებს და იმას, თუ რამდენად არ აინტერესებთ ხალხის ბედი. რთულია იმის წარმოდგენა, რომ ანგარების გამო ისინი წირავდნენ და ამქვეყნიური ჯოჯოხეთისთვის იმეტებდნენ მოძმეებს, ისინი რუსული რეჟიმით აშინებდნენ ისედაც გზაბნეულ და გაღატაკებულ ხალხს, თავად კი ჯიბეებს ისწებებდნენ. ხალხს აშინებდნენ რუსის ჯარით - „რუსის ხალხი გურიის გზაზე შემოიჭრა, მოდის ხალხო მოდის და მოაქვს მანქანა... მარტო ცეცხლი და მახვილი მოჰქონდეს, ვინ ჩივის, მანქანა მოაქვს, საშინელი მანქანა! თან იძახიან, კავკასიის ხალხი ველურები არიან საშინელება უნდა დავუტრიალოთ“ (ჯაყელი, 1971: 84).

მეორე მხრივ, ამ მიმე მდგომარეობას ართულებდა ის, რომ ოსმალეთიდან გადმოსული მოლები და ადგილობრივი პროპაგანდისტები ქადაგებდნენ, თითქოს სულთანი მფარველია ქართველი მუსლიმანების და მხოლოდ სულთნის სიყვარული და პატივისცემაც საკმარისი უნდა იყოს მუჰაჯირად წასვლისთვის. მათ ძალიან კარგად იცოდნენ ხალხის ფსიქოლოგია და ის, თუ რამდენად სენსიტიურები იყვნენ სარწმუნოებასთან მიმართებით და სწორედ ამ საკითხზე აპელირებით აღწევდნენ მიზანს. ისინი ქართველ მუსლიმებს ბედნიერებას აღუთქვამდნენ თურქეთის მიწაზე.

მეორე მხრივ, როგორც აღვნიშნეთ, მუჰაჯირობის პროცესის მასშტაბის ზრდისა და დაჩქარების მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო რუსეთის პოლიტიკა და მმართველობის სტილი. საკმარისია იმის თქმაც, რომ ისინი ხელმძღვანელ პირებად, ძირითადად, სრულიად უცხო ადამიანებს ნიშნავდნენ, რომლებმაც არც წესები და ტრადიციები იცოდნენ მკვიდრი მოსახლეობის და არც თანაგრძნობით ეკიდებოდნენ მათ. ტექსტის ანალიზისას აქ შეიძლება ვისაუბროთ საბჭოური ცენზურის სპეციფიკაზეც, და იდეოლოგიურ კლიშეებზეც, მიუხედავად ამისა, უნდა ითქვას ისიც, რომ, მაგალითად, რომანში დახატულია რუსი სალდათების უპატივცემულო დამოკიდებულებაც ქართველ გლეხების, მეტადრე ქალების მიმართ. და კიდევ ერთი დეტალი: რუსი გენერალი თურქეთში გზავნის დავით გობრონელს, ალათანაგის შვილიშვილს, იმ მიზნით, რომ მუჰაჯირები დაარწმუნოს - სამშობლოში დაბრუნება გულშიც არ უნდა გაივლოთო. მართალია, დავითი პირიქით იქცევა - უამრავ ადამიანს გაუღვიძებს საკუთარ სახლ-კარში დაბრუნების სურვილი, მაგრამ ცხადია, რომ ამგვარი კეთილსინდისიერება უცხოა და მიუღებელი რუსული მმართველობისთვის.

საწყალმა ხალხმა ვერ გაარჩია ვინ იყო მათი მოკეთე და ვინ მტერი. აჭარიდან დაიძრა სავსე გემები, ხალხი უმისამართო გემებში ჩასხდა და საკუთარი თავი გაუაზრებლად კიდეც უფრო დიდი ტანჯვისთვის გაიმეტეს. დატოვეს სახლ-კარი, მიწა-წყალი უპატრონოდ და უცხო მიწაზე გადაცხოვრება გარისკეს. სამწუხაროდ, ეს ბევრისთვის ტრაგიკულად დასრულდა და ოსმალეთის იმპერიამდე ჩასვლაც ვერ მოახერხეს. მგზავრობის თემა ცალკე მსჯელობის საკითხია, რამეთუ სწორედ მგზავრობამ შეინირა უამრავი მუჰაჯირი, რომელთა სამუდამო განსასვენებელი შავი ზღვის ფსკერი აღმოჩნდა.

რაკილა დავითი ვახსენეთ, აღვნიშნავთ იმასაც, რომ რომანში მუჰაჯირობასთან ერთად აღწერილია ერთი ოჯახის ორი სხვადასხვა მხარეც, რაც სამწუხაროდ არც თუ იშვიათი პრობლემა იყო იმ ეპოქაში. სხვადასხვა თაობის წარმომადგენლებს სხვადასხვა პოლიტიკური შეხედულებები ჰქონდათ და ამის გამო საკუთარ ოჯახის წევრებსაც კი უპირისპირდებოდნენ. ერთ მხარეს იყო პაპა ალთაგანი, რომელიც შერიფ ხიმშიაშვილთან ერთად იბრძოდა მკვიდრი მოსახლეობის სამშობლოში დარჩენისთვის და ამისთვის საკუთარ სიცოცხლეს საფრთხეში აგდებდა, მეორე მხარეს კი იყო ვამეხ გობრონელი, რომელიც ძალას არ იშურებდა ხალხის დასარწმუნებლად, რომ მუჰაჯირად წასულიყვნენ. ვამეხი სამუდამოდ დაშორდა მამას, მიზანს მიაღწია, ოჯახთან ერთად თურქეთში გადავიდა, თუმცა თურქების მიერ გაცემული დანაპირების შესრულების და უზრუნველად ცხოვრების რა მოგახსენოთ. ასე უთვისტომოდ და შერცხვენილი ყოფისთვის გაიმეტა საკუთარი თავი ვამეხმა. საოცარია, რომ ასეთი მამის შვილი - დავითი გამოდგა მუჰაჯირი ქართველების შემწე და დამხმარე, ის პაპა ალთაგანის მსგავსად, სამართლიან და ძლიერ კაცად გაიზარდა. ეს ფაქტი, კი

მკითხველს იმედს უჩენს მომავალი თაობის მიმართ, რომ მათში არ გაქრება სამშობლოზე ფიქრი. დავითი ცდილობდა პაპის მიერ დაწყებული საქმე გაეგრძელებინა. მისი ოცნება დედის სამშობლოში დაბრუნება იყო, თუმცა დედა გარდაცვლილი დახვდა და მის საფლავსაც კი ვერ მიაგნო ოსმალეთის მიწაზე, რაც ქართველი კაცისთვის უდიდესი ტრაგედიაა.

ჯემალ ჯაყელის ეს რომანი არის ის ნაწარმოები სადაც პერსონაჟების ისტორიები ნამდვილია. ეს ის შემთხვევაა როცა მწერალს ნაკლებად სჭირდება ფანტაზია. ეს ტრაგედიები ნამდვილად იწვინა საზოგადოებამ საკუთარ თავზე. ჯემალ ჯაყელი მკითხველს აჩვენებს, რომ მუჰაჯირობის ტრაგედია არა მხოლოდ ისტორიული წარსულია, არამედ მუდმივი მესხიერებაა, რომელიც ქართულ ლიტერატურაში იდენტობისა და ეროვნული თვითშეგნების ერთ-ერთ მთავარ ღერძად იქცა.

გამოყენებული ლიტერატურა

References

ვარდმანიძე (2013): ვარდმანიძე ჯ., მუჰაჯირობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში (XIX საუკუნის 30-80-იანი წლები), ბათუმი

vardmanidze (2013): vardmanidze j., muhajiroba samxret-dasavlet sakartveloshi (XIX saukunis 30-80-iani tslebi), batumi

ჩოხარაძე (2016): ჩოხარაძე მ., ქართული ენის გეოგრაფია თურქეთში“. მონოგრაფია. ბათუმი: გამომცემლობა „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

choxaradze (2016): choxaradze m., kartuli enis geografia turketshi“. monografia. batumi: gamomtsemloba „batumis shota rustavelis saxelmtsifo universiteti.

ჯაყელი, ჯ. (1971) ჯაყელი ჯ., მუჰაჯირი. ბათუმი,

jakeli, j. (1971) jakeli j., muhajiri. batumi,